

Nieuwjaarse Zoete

Herkomst en Geschiedenis

Nieuwjaarse Zoete is de bedelzangtraditie die naast Driekoningen het meest gekend is in onze streken. Het gebruik kan als volgt omschreven worden: zangertjes gaan op 31 december in kleine groepen van deur tot deur. Hierbij zingen ze telkens om snoep of geld te verkrijgen.

Deze beknopte samenvatting van de traditie geeft echter geen details over de complexe herkomstgeschiedenis. Om het "Nieuwjaarse Zoete zingen" in zijn geheel te kunnen begrijpen moet elk deelaspect nauwkeurig geanalyseerd worden, te beginnen bij de correcte definiëring van 'Nieuwjaar'.

Nieuwjaar

'Nieuwjaar' is een relatief gegeven dat zich niet uitsluitend bindt met een specifieke datum. Voor de hedendaagse westerse maatschappij staat het vast dat de overgang van het oude naar het nieuwe jaar plaatsvindt tijdens de nacht van 31 december op 1 januari. Hoe vreemd dit ook mag lijken, 'Nieuwjaar' zoals wij het kennen is een jong gegeven dat zich beperkt in tijd en ruimte. Onze kalender die wij dagdagelijks gebruiken is een erfstuk dat wij hebben meegekregen van de Romeinse beschaving. Hun jaar begon initieel op 1 maart. Julius Caesar maakte in 45 v.C. hier komaf mee en introduceerde de Juliaanse kalender. De maand januari (letterlijk "de deur") zou nu het begin van het jaar bepalen.

Wanneer eeuwen later de Romeinse heersers hun controle verloren over West-Europa, maakte de heidense godsdienst plaats voor een nieuwe religie: het christendom. De jonge katholieke kerk stond direct voor een moeilijke keuze: het verwerpen van de heidense kalender en al zijn feestdagen of deze integreren en een exegetische betekenis meegeven. Uiteindelijk kozen ze voor het laatste. Vanaf het Concilie van Nicea in 325 n.C. gold de Juliaanse kalender als de standaard voor de christelijke beschaving. Dit was geen evidentie, 1 januari lag immers pal in een belangrijke feestperiode die zowel door de Romeinen als de Germanen hoog in aanzien stond. Deze dagen werden de joel (Jul) nachten genoemd en vonden plaats rond de midwinternacht. Dat is het moment in de zonnekalender met de kortste dag en de langste nacht.

Wanneer eeuwen later de Romeinse heersers hun controle verloren over West-Europa maakte de heidense godsdienst plaats voor een nieuwe religie: het christendom. De jonge katholieke kerk stond direct voor een moeilijke keuze: het verwerpen van de heidense kalender en al zijn feestdagen of deze integreren en een exegetische betekenis meegeven. Uiteindelijk kozen ze voor het laatste. Vanaf het Concilie van Nicea in 325 n.C. gold de Juliaanse kalender als de standaard voor de christelijke beschaving. Dit was geen evidentie, 1 januari lag immers pal in een belangrijke feestperiode die zowel door de Romeinen als de Germanen hoog in aanzien stond. Deze dagen werden de joel (Jul) nachten genoemd en vonden plaats rond de midwinternacht. Dat is het moment in de zonnekalender met de kortste dag en de langste nacht.

De christenen zaten verveeld met deze situatie, zij hadden immers de Juliaanse kalender geadopteerd waardoor veel mensen trouw bleven aan de heidense vieringen. Paus Julius I wist hiervoor een oplossing te vinden door de Joeldagen te verbinden met belangrijke momenten uit het christendom. Hierdoor werd 25 december de officiële geboortedag van Jezus Christus. De dagen tussen kerstmis en Epifania (Driekoningen, 6 januari) werden als liturgische hoogdagen beschouwd en daarom uitbundig gevierd. Op deze manier vond 1 januari zijn plaats als christelijke feestdag binnen het liturgisch jaar. De christianisering van de kalender leek te werken en voortaan stond de Joelperiode volledig in het teken van Christus.

Hiermee was de kous echter niet af. Niet iedereen beschouwde 1 januari als de begindatum van het jaar. De Karolingers zweerden trouw aan de geboortedag van Christus (25 december) terwijl het jaar van de Byzantijnen op 1 september begon. Willekeur overheerste, zo kon het jaar ook aanvangen op Paasdag of op 25 maart (Maria boodschap). Pas in 1459 schakelde het hertogdom van Milaan als eerste officieel over naar het 1 januari model. De pauselijke staat volgde niet veel later en vanaf het Concilie van Trente gold deze dag als het definitieve jaarbegin.

Binnen de periode van de twaalfdaagse feestelijkheden moesten 31 december en 1 januari ook een gechristianiseerde betekenis meekrijgen. De laatste dag van het jaar werd voortaan de feestdag van paus Sylvester. Hij was een spilfiguur tijdens het Concilie van Nicea en een uitermate belangrijke figuur voor de jonge kerk. Vandaag nog wordt 31 december in Duitsland en Oost-Europa "Sylvester" genoemd.

1 Januari kreeg een betekenis die paste binnen de geboortecyclus van Christus: het feest van de besnijdenis. Een logische invulling aangezien volgens het Joodse geloof de achtste dag na de geboorte (Halacha) de voorhuid van de jongetjes moest verwijderd worden. Dit werd gecombineerd met het publiekelijk bekend maken van de naam van het kind. Binnen de katholieke context is dit een belangrijk gegeven omdat het aantoont dat Christus mens van vlees en bloed was. Met de besnijdenis wordt er letterlijk een stukje van Jezus' lichaam afgenomen. Voor velen was dit het ultieme bewijs dat Christus mens onder de mensen was en geen God op aarde. Voor de christenen is dit een fundamenteel element van hun geloof. Tijdens de middeleeuwen werd dit zo belangrijk dat een ware cultus rond de voorhuid ontstond. Op een gegeven moment beweerden meer dan 13 religieuze plaatsen dat zij in het bezit waren van de échte overblijfselen van Christus. Zelfs in de Onze-Lieve-Vrouwe kathedraal in Antwerpen kon je een voorhuidsrelikwies aanschouwen. Deze obsessieve verering droeg enkel bij tot de groei in populariteit van de feestdag.

De feestdag rond de besnijdenis van Christus op 1 januari had echter ook zijn nadelen. Al snel zat de kerk verlegen met het feit dat het begin van het jaar aangekondigd werd met een wel zeer plastisch feest rond hun grondlegger. Vanaf de 16de eeuw gaat de kerk er werk van maken om 1 januari weer een andere betekenis mee te geven. De focus kwam steeds meer te liggen op het andere feit dat zich op deze dag voltrok: de naamgeving van Christus. "Het feest van de Zoete Naam Jezus" won aan belang en overschaduwde het besnijdenisfeit bijna helemaal. Toch bleef de associatie met de voorhuid nog lang nazinderen. De kerk besloot om het feest te verplaatsen naar een andere datum om het uiteindelijk in 1969 volledig te schrappen van de kalender. Voortaan was 1 januari de officiële feestdag van het Moederschap van Maria. Het zou echter nooit zo populair worden als de besnijdeniscultus of het feest van de Zoete Naam Jezus.

Van Liturgische feestdag tot folklore

Het belang van 1 januari binnen de liturgische cyclus werd in de vorige paragraaf aangetoond. Ook het administratieve jaar begon op 1 januari, nieuwe contracten werden opgesteld en rekeningen werden betaald. Veel openbare diensten zoals de "lantaarnopstekers", "brievenstellers", "dagblad-verkopers" en "de vuilkar" kregen vroeger (of zelfs nu nog) een eindejaarsbonus toegestopt door de mensen. In deze context kan het Nieuwjaarse Zoete zingen ook geplaatst worden. Het oude jaar wordt afgesloten en kinderen komen op straat om het nieuwe jaar te bezingen. Een logische verklaring voor dit zingen zou zijn dat de jeugd (vroeger ook volwassenen) rondging om geld in te zamelen om het avondfeest te betalen.

Een ander fenomeen dat kan ondergebracht worden in dezelfde categorie, is het opstellen van Nieuwjaarsbrieven voor de familie. Vaak werd voor deze gelegenheden speciaal suikerbrood of gebak gemaakt (bijvoorbeeld: vollaards, duivekaters of zelfs smoutebollen en beignets). Allemaal willen zij een boodschap van geluk en voorspoed meegeven voor het nieuwe jaar.

De naam Nieuwjaarse Zoete kan eenvoudig verklaard worden. Het is de beginregel van de vele liedjes en versjes die op deze dag gezongen worden. De naam staat ook in rechtstreeks verband met de vroegere vieringen rond de naam van Jezus. Etymologisch wordt "zoet" pas vrij recent in verband gebracht met de smaak van suiker en lekkernij. Veel ouder is de betekenis van "Zoet" als "aangenaam", "lief", "vriendelijk" en "zacht". In het Middelnederlands wordt dit woord verbonden met "beminde" en "dierbare", kijk bijvoorbeeld naar suote amie (beminde vriendin, ca. 1220-40) of zoete here (beminde heer, ca. 1290). Belangrijker is echter dat de vermelding van de "Zoete heer Jezus" of "Zoete Name Jesu" zijn plaats gaat vinden in verscheidene Nieuwjaarsliederen. Hieronder volgt de eerste strofe uit het populaire lied Zoete Jezus uitverkoren:

teindelijk in 1969 volledig te schrappen van de kalender. Voortaan was 1 januari de officiële feestdag van het Moederschap van Maria. Het zou echter nooit zo populair worden als de besnijdeniscultus of het feest van de Zoete Naam Jezus.

*Zoete Jezus uitverkoren,
In een stal zijt Gij geboren uit
een zuivere maged klaar.
Omdat Gij mij zoudet leeren
Mij van zonden te bekeeren
Met den zoete Gorla!*

Een ander treffend voorbeeld is dit devotieprentje uit de 18de eeuw. Het werd verspreid door de Jezuïeten van Antwerpen rond de kerstperiode. Het toont het kind Christus met in zijn handen een typisch nieuwjaarsbrood, een krulvollaard genaamd. Het onderschrift luidt als volgt: O Jesus soet ghy syt voorwaer voor ons een saligh nieve Jaer. In deze prent verwijst "soet" zowel naar het Christuskind als het Nieuwjaarsbrood in zijn handen. In sommige streken is het zelfs zo dat de vollaard of het typische nieuwjaarsbrood in de vorm van een ingebusseld kerstkind werd gebakken.

Over de Zoete Naam van Christus bestaan volledige devotionele traktaten die reflecteren over dit thema. Zo schreef Pater Adrien Poirters in 1647 het boekje Den Alderheylighsten naem voor een nieu-jaer-gift geschoncken aen de jonckheyt, gehoude, weduwen, geestelyke. Hierin wordt de naam van Jezus Christus verheerlijkt en direct in verband gebracht met het begin van het nieuwe jaar: O ghelukigh jaer, hetwelck beghint met Jesus. De cultus rond de Zoete Naam Jezus leefde eeuwenlang, zowel als officieel liturgisch feest als lokaal volksgebruik en folklore.

Devotieprent, 18de eeuw

Als het Nieuwjaarse Zoete aandachtig bestudeerd wordt, kan al snel opgemerkt worden dat het in essentie niet veel verschilt van Driekoningen zingen of Kerstliederen zingen. De ongeschreven regel van vroeger formuleert dan ook dat het zingend rondgaan voor geld toegestaan was binnen de 12 dagen van feestvreugde tussen kerst en Driekoningen.

Niet elke gemeenschap hield zich strikt aan de voorop gelegde data van 25, 31 december en 6 januari. Onofficieel werd het "geluk- of heilwensen" getolereerd binnen de 12 heilige dagen. Zo kon je naast op kerstmis, oudjaar of Driekoningen ook op 28 december gaan zingen, de dag van de Onnozele kinderen. In sommige streken van Vlaanderen leefde dit gebruik sterker dan andere bedelzangtradities. Net over de grens met Nederland, in Valkenswaard, wordt op 28 december nog jaarlijks snoep gestrooid op het marktplein voor alle kinderen.

Net zoals bij Driekoningen was Nieuwjaarse Zoete oorspronkelijk een traditie die door volwassenen werd beoefend. De arme bevolking ging van deur tot deur voor wat extra geld of eten om de harde wintermaanden te doorkomen. Tijdens de feestdagen werden mensen geacht om genereuzer te zijn. De zangers maakten handig gebruik van dit gegeven en speelden in op deze christelijke naastenliefde. Het opportunistisch gedrag van de bedelzangers leidde vaak tot misbruik. In meerdere steden werd dan ook het bedelzingen verboden. Zo werd 1772 te Turnhout dit "rondgaan" afgeschaft en zwaar beboet. Een andere, oudere vermelding stamt uit Olen. Daar beslisten de schepenen in 1662 om maatregelen te treffen tegen de zangers en vagebonden. De graanprijs was zodanig gestegen dat het bedelen van brood op de feestdagen per ordonnantie verboden werd:

.... Te gaen om nieuwe jaer, noch op den avond noch op den dach van 't toecomende jaer 1663, op penne van 3 gl. [gulden], te verhalen op de ouders, de meesters der kinderen oft jongens tselve doende...

Nieuwjaarswensen, 1884, Duitsland

Rituelen en gebruiken, Nieuwjaarse Zoete in de Kempen

Zoals eerder al werd aangetoond gaat het "Nieuwjaarse zoete" zingen terug op het gelukwensen voor het nieuwe jaar. Vanaf de 19de eeuw stijgt deze traditie in populariteit. De huidige formule van dit gebruik kent ook zijn oorsprong in deze periode.

Om dit te kunnen begrijpen moet men "Nieuwjaarse Zoete" zingen verklaren van uit zijn rurale context. Deze traditie is nu hoofdzakelijk terug te vinden op het platteland, binnen de dorpsgemeenschap. In de dorpskern, waar iedereen elkaar kent, was het eenvoudiger om deze traditie in stand te houden.

Voor kinderen was het ook logisch om met oudjaar rond te gaan, het was een van de zeldzame momenten in het jaar dat zij geld of snoep konden krijgen. De competitiedrang en de onschuldige hebzucht zorgden er voor dat de kinderen gemotiveerd bleven. Ze hoopten om zo veel mogelijk huizen en erven aan te doen binnen de korte tijdsspanne van 1 dag. Zij trokken rond met een linnen zak waar het snoepgoed in belandde. De zangzak bestond uit een dichtgenaaide keukenhanddoek met daarin een washandje (vastgemaakt aan de zak met een veiligheidsspeld) waar het geld kon in bewaard worden. De zak werd rond de nek gebonden zodat de toeschouwers eenvoudig het snoep of geld in de buidel konden steken. Op het einde van de dag woog de zak vaak zo hard door dat de nek rood zag of zelfs openlag.

Verder gingen de kinderen niet verkleed rond. Wel waren (en zijn ze nog steeds) stevig ingepakt aangezien het putje winter is. Sommige zangers wisten de dorpelingen te bekoren door instrumenten zoals de rommelpot of een blokfluit te bespelen maar de meeste kinderen gingen enkel met hun stem op stap. Van de inwoners kregen ze hoofdzakelijk snoep (of koeken) soms wat geld en af en toe een appelsien of een ander stuk fruit.

Wuustwezel, Dorpsstraat

Zangertjes in Nijlen

Liedjes

Het liedjesrepertoire van de jonge zangers is divers en kent vooral veel afwisseling wanneer men naar de tekst kijkt. De versjes zijn kort, meestal slechts vier strofes met een eenvoudig AABB rijmschema:

*Nieuwejaarke zoete
Een varken heeft 4 voeten
4 voeten en ne staart
dat is wel een centje waard*

Elke zanger met een beetje creativiteit weet het oorspronkelijke vers aan te passen om met een vernieuwde tekst naar de luisteraar te trekken:

*Nieuwjaarke zoete
Wij blijven hier staan toete
Tot get deurke opendoe
Want nen appelsien smaakt zo goe*

Vaak worden elementen (zei het rijm of woordschat) overgenomen uit andere liederen. Versmeltingen tussen religieus geïnspireerde teksten en volkse liedjes zijn niet abnormaal.

Tegenwoordig komen deze steeds minder voor maar tot de jaren 1950 – 1960 waren ze vrij courant:

<i>Geluk en zegen Op al uw wegen Dat wensen wij u Voor het nieuwe jaar Dat God u geven Een heilvol leven En u geleiden naar den hemel Al te gaan</i>	OF	<i>Herderkens van buiten Met trommels en met fluiten Spoed u op de been Naar Bethlehem heen Naar Bethlehem die schone stad Waar Maria met het kindeke zat Kindeke heeft lang geslapen Hemel en aarde geschapen Hemel en aardse gaar(d) Ik wens je een zalig en gelukkig Nieuwjaar</i>
---	----	--

Hiernaast behouden de meeste liedjes dezelfde openingszin en het eenvoudige rijmschema. Veel voorkomende beginstrofes zijn: *Helder klinkt ons liedje, Nieuwjaarke zoete, Nieuwjaarke hottemetot, Nieuwjaarke fleske, Nieuwjaarke kom eens buiten, Hier woont nog een goede vrouw,*

Speciale aandacht gaat uit naar 2 opmerkelijke liederen: Met dezen Nieuwjaar en Den bakker sloeg zijn wijf. Het eerste wist met zijn compromisloze tekst en charmant woordgebruik vele andere liederen te inspireren. Het tweede lied was, ondanks zijn vrouwenvriendelijke tekst, zeer populair bij de bedelzangers over heel Vlaanderen en delen van Nederland.

Nieuwjaarke Zoete vandaag

Vandaag zien we dat de traditie in onze contreien terug vaste voet aan grond heeft. In bijna elke Kempense gemeente ziet men op 31 december kinderen van deur tot deur gaan. Veel lokale besturen (al dan niet in samenwerking met de erfgoedcellen) nemen zelf ook initiatief om het Nieuwjaarke Zoete zingen te promoten en in goede banen te leiden. Er worden affiches verspreid om achter het raam te hangen en zangzakjes uitgedeeld in scholen. Vaak wordt ook politie ingeschakeld om de veiligheid in de dorpskernen te garanderen.

Op deze manier werken de gemeenten actief mee aan het borgen van dit stukje immaterieel erfgoed.

Zangertjes in Meerhout

Bronnen

- Belemans, R., "1 januari, een (interculturele) feestdag van vlees en bloe", *Faro*, tijdschrift voor cultureel erfgoed, 4 (2011): 4-12.
- Bosmans, W., "Het bedelzingen rond de jaarwisseling ten oosten van Brussel", *Volkskunde*, driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven, 1 (1975): 1-38.
- Celis, G., *Volkskundige kalender van het Vlaamsche land*, Gent, 1924.
- Daelman, E., *Gelukkig Nieuwjaar*. Amsterdam, Amsterdam, 2010.
- Delcart, A., *Winterfeesten, gebak. Mythen, folklore en tradities*, Antwerpen, 2007.
- De Vuyst, J., *Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde*, Gent, 1967.
- <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/zoet1>.
- Geert, A., "Onderzoek naar de frequentie van de kinderbedelliedjes rond Kerstmis, Nieuwjaar en Driekoningen te Grobbendonk", *Taxandria*, tijdschrift van de Koninklijke geschied- en Oudheidkundige kring van de Antwerpse Kempen, ¼ (1968): 11-133.
- Goossens, Korneel, 'Al in dit soete Nieuwe-jaar', het leven van het nieuwjaarslied, Antwerpen, 1941.
- Koyen, A., *Geloofsbeleving in de streek van Geel in de 19de en de 20ste eeuw*, Geel, s.d.
- Kruizinga, J.H., *Levende folklore in Nederland en Vlaanderen*, Assen, s.d..
- Lauwerys, J., "Olen in oorlogstijd", in: *Jaarboek 3 van de Vrijheid en het Land van Geel*, Geel, 1964.
- Peeters, K.C., *Eigen Aard, grepen uit de Vlaamse Folklore*, Antwerpen, 1946.
- Peeters, K.C., *Het volksche Kerstlied in Vlaanderen*, Antwerpen, 1942.
- Peeters, T., *Oudkempische volksliederen en dansen*, s.l., 1952.
- Stinissen, J., *Oude vlaamse kinderfeesten en volksvermaken*, Antwerpen, s.d.
- Ter Laan, K., *Folklore en volkswijsheden in Nederland en Vlaanderen*, 2005.
- Van den Branden, W. 'Goria zingen te Gierle en de Kempen. Zedelijke teloorgang te Lille, Poederlee en Lichtaart', *jaarboek Heemkundige kring Lille*, 1985: 100-112.
- Van Doren, L., *Kinder-Volksliedjes uit de Vlaamse Gewesten*, Brussel, 1964.
- Vercauteren, K., *Nieuwjaarke Zoete erfgoed*, Vorselaar, 2013.
- Ver Elst, A., *Folkloristische tijdspiegel voor België*, Brussel, 1974.